

N.NƏRİMANOVUN PEDAQOJİ İRSİNDƏ TƏRBIYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: *maarifçilik fəaliyyəti, ilk kütləvi kitabxana, qadın təhsili, qadın azadlığı, ana dilinin təlimi, müəllim şəxsiyyəti*

Key words: *educational activities, the first public library, women's education, women's freedom, teaching the mother tongue, teacher's personality*

Ключевые слова: *образовательная деятельность, первая публичная библиотека, женское образование, свобода женщин, обучение родному языку, личность учителя*

Giriş

Ulu öndər Heydər Əliyev Nəriman Nərimanova həsr olunmuş tədbirdə onun haqqında demişdir: “Nəriman Nərimanovun əməkçi kütlələri maarifləndirmək əzmi, insanlara xidmət etmək kimi nəcib bir arzusu, hadisələri dərinədən başa düşməsi, istedad və bacarığı onu Azərbaycan demokratik və ictimai-siyasi fikir nümayəndələrinin ön cərgəsinə çıxartdı”.

H.Əliyev kimi görkəmli bir şəxs tərəfindən söylənen bu sözlər, N.Nərimanovun təkcə yaşadığı öz dövründə deyil, müasir dövrdə də necə böyük önəm kəsb etməsinə, onun həyat və yaradıcılığının tarixin hər bir dövründə araşdırılmasına ehtiyac duyulduğuna bariz bir nümunədir.

XX əsrin ilk on ili pedaqoji fikrin, məktəb və təlim-tərbiyə işinin axtarış, mübarizə və zənginləşmə illəri idi. Bakıdakı 1904-1905-ci il inqilabi, hadisələri. 1905-1907-ci illər burjua-demokratik inqilabı bunun üçün zəmin yaratmışdı. İnqilabın məğlubiyyətindən sonra ağır irtica illəri mütərəqqi inkişafın sürətini azaltmışdı. Lakin artıq xalq oyanmışdı, pisi yaxşıdan seçə bilirdi, xüsusilə şəhərlərdə sənayenin inkişafı sənət-peşə məktəblərinin meydana gəlməsinə səbəb olurdu. Məhz bununla əlaqədar olaraq N.Nərimanov 1906-cı ildə “İrşad” qəzetində ki məqaləsində yazırdı: “Şükür olsun ki, bu axıncı illərdə məktəblər artır, camaatda məktəbə azda olsa bir rəğbət, bir ehtiyac hissi oyanır”. Məhz belə bir keşməkeşli dövrdə N.Nərimanov yazıb-yaratmışdı. Azərbaycan xalqının milli dirçəlişi üçün gərgin mübarizə aparmışdı.

Nəriman Nərimanov ictimai həyatını axtarışlarla başlamışdır. O, böyük maarifpərvər, yazıçı-dramaturq, publisist, alim-müəllim, Azərbaycanda ilk ali təhsilli həkimlərdən biri, görkəmli ictimai və siyasi xadim olaraq çox keşməkeşli həyat yaşamışdır. Nərimanov xalqın savadlanması üçün bütün sahələrdə xalqına qulluq etməyə hazır olmuş və həmişə xalq arasında maarifçiliyin yayılmasını düşünmüşdür.

O, istər 1891-1902-ci illərdə Bakıda müəllimlik etdiyi zaman, istərsə də sonralar Azərbaycanın qabaqcıl ziyalıları ilə bərabər bir sıra mədəni, ictimai və pedaqoji məsələlərin həllində fəal iştirak etmişdir. Nərimanov dövrün görkəmli müəllimlərindən olan S.M.Qənizadə, H.Mahmudbəyov, Ə.Cəfərzadə və başqalarının yaxından iştirakı ilə 1894-cü ildə Bakıda ilk milli kütləvi kitabxana-qiraətxananın əsasını qoymuşdur. Kitabxana-qiraətxanada N.Gəncəvi, M.Füzuli, Ə.Firdovsi, M.P.Vaqif, Q.Zakir, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani ... kimi görkəmli şair və yazıçıların əsərləri, “Əkinçi”, “Ziyayi-Qafqaziyyə”, “Kəşkül” qəzetlərinin əldə olunan nüsxələri toplanmış, onların kataloqu düzəldilmişdir.

Nəriman Nərimanovun maarifçilik fəaliyyətində onun Həştərxan dövrü xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. 1909-1913-cü illərdə Həştərxanda sürgündə olan Nərimanov “Xalq universiteti” və “Şurayi-İslam” cəmiyyətlərinin işində fəal iştirak etmişdir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maarifpərvərləri “Kaspi” (1881-1916), “Baku” (1902-1918), “Şərqi-rus” (1903-1906), “Həyat” (1905-1906), “İrşad” (1905-1908), “Təkamül” (1906-1907), Tazə Həyat (1907-1908), “Tərəqqi” (1908-1909), “Səda” (1909-1911), “İqbal” (1912-1915), “Açıq söz” (1915-1918), “Rəhbər” (1906), “Molla Nəsrəddin” (1906-1931), “Dəbistan” (1906-1908), “Füyuzat” (1906-1908), “Yeni füyuzat” (1911), “Məktub” (1917), “İşiq” (1912), “Dirilik” (1912-1916) qəzet və jurnallarında Azərbaycan qadınlarının təhsil və tərbiyəsi ilə bağlı maraqlı yazılarla çıxış etmiş, öz sələfləri (M.F.Axundov, A.A.Bakıxanov, M.Ş.Vazeh, M.Kazımbəy və s.) kimi qadına böyük qiymət vermiş, onların cəmiyyət üçün, millətin təhsil-tərbiyəsi üçün çox böyük rol oynadıqlarını qeyd etmişlər (10, s. 118).

N.Nərimanovun pedaqoji fəaliyyətində və fikirlərində qadın təhsili məsələsi də mühüm yer tuturdu. Azərbaycan qadınının hüquqsuzluğu, təhsildən məhrum olması, kölə halında saxlanılıb istismar edilməsi Nərimanovu daim düşündürdü. Şərq qadınının faciələrlə dolu həyatına yaxından bələd olan Nərimanov onların azadlığı, təhsili uğrunda daim mübarizə aparmışdır.

N.Nərimanov qadınların təhsil almasının, ictimai işlərdə iştirakının qızğın tərəfdarı idi. Onun bilavasitə yaxından köməyi ilə təşkil edilmiş qız məktəblərində təhsil alan yüzlərlə azərbaycanlı qız xalqımızın mədəni inkişafında böyük rol oynamışdır.

N.Nərimanovun yaradıcılığında qadın azadlığı və təhsili ilə bağlı maraqlı fikirlər vardır. N.Nərimanov yazırdı ki, çarşab bizim arvadların zənciridir. Bu zəncir gec-tez qırılmalıdır. Çarşab məsələsini Qurana istinad edərək həll etməyə çalışanlara cavab olaraq Nərimanov yazırdı: “Onlar düşünməzlər ki, min üç yüz il bu barədə bəhs olunubdur. On min il bəhs olunsay, yenə də hər iki tərəf müəyyən bir nəticəyə gəlməyəcəkdir” (6, s. 208).

N.Nərimanov qadınların çarşabdan xilas olmasını daha dəhşətli məsələlərdən asılı hesab edirdi ki, bu da istismar, zülm və hüquqsuzluq idi. Nərimanov göstərirdi ki, “daha dəhşətli məsələlər” düzəlməsə, yəni mövcud quruluş dəyişməsə, “çarşab məsələsi” təbii yolla gəlməyəcəkdir.

N.Nərimanovun qadın azadlığına aid fikirləri sonralar təkmilləşmiş və daha da inkişaf etmişdir. Əgər keçən əsrin 90-cı illərində Nərimanov bu məsələdə islahatçılıq mövqeyində durdusa, sonralar o, inqilabçı kimi çıxış etmişdir. 1915-1916-cı illərdə “Bahadır və Sona” əsərinin səhnələşdirilmiş nüsxəsində bu cəhət özünü daha aydın göstərir. Müəllif, Bahadırın dili ilə Sonaya müraciət edərək deyir: “Sona, zənnimcə qadınlar hal-hazırda zəncirdən, yəni çarşabdan xilas olmasalar, milli ciddi surət tərəqqi yoluna yerləş edə bilməyəcəkdir...”

N.Nərimanov qadınların təhsilini qadın azadlığının tərkib hissəsi hesab edirdi. O, qadının-ananın oxumasını, elmi olmasını vacib bilir və göstərirdi ki, gələcək cəmiyyətin taleyi anaların öz uşaqlarına verdiyi tərbiyədən çox asılıdır. Bu isə gələcək ananın elmi, təhsilli olması ilə əlaqədardır. Məhz buna görədir ki, N.Nərimanov qızların məktəbə cəlb olunmasına, onlar üçün xüsusi qız məktəblərinin açılmasına çalışırdı.

N.Nərimanovun əsərlərində insan şəxsiyyətinin formalaşmasında tərbiyənin rolu xüsusilə qiymətləndirilir. Pedaqoji fəaliyyətinin ilk dövründə tərbiyənin rolunu yüksək qiymətləndirməsi onun dünyagörüşündə demokratik maarifçilik mövqeyindən irəli gəlirdi. O, şəxsiyyətin təşəkkülündə elmin, təhsilin əhəmiyyətini göstərməklə kifayətlənmir, tərbiyənin roluna daha üstünlük verirdi. Heç təsadüfi deyildir ki, 90-cı illərdə elm insana ancaq bilmədiyi şeyləri təlim verir, adam olmağa isə tərbiyə gərəkdir, - fikrini geniş təbliğin edirdi. Bu fikir onun pedaqoji görüşlərinin əsasında dururdu. Cəmiyyətin böyük rolunu qeyd edən N.Nərimanov tərbiyyənin rolunu ayrıca qiymətləndirirdi.

N.Nərimanov ana dilinin təlimi əhəmiyyətini göstərməklə bərabər, onun tərbiyəvi rolunu ayrıca qeyd edir. Ana dilinin tərbiyəvi əhəmiyyətindən bəhs edən N.Nərimanov uca səslə deyirdi:

“Ana dili! Nə qədər rəfiq, nə qədər ali, hissiyyati-qəlbiyyə oyandır bir kəlmə! Nə qədər möhtərəm, müqəddəs, nə əzəmətli bir qüvvə! Ana dili! Bir dil ki, mehriban bir vücud öz məhəbbətini, şəfqəti-mədərənəni sənə o dildə bəyan edibdir. Bir dil ki, sən daha beşikdə ikən layla şəklində öz ahəng və ləfəzini sənə eşitdirib, ruhun ən dərin güşələrində nəqş bağlayıbdir!”

N.Nərimanovun pedaqoji fəaliyyətində və fikirlərində qadın təhsili məsələsi də mühüm yer tuturdu. Azərbaycan qadının hüquqsuzluğu, təhsildən məhrum olması, kölə halında saxlanılıb istismar edilməsi Nərimanovu daim düşündürürdü. Şərq qadınının faciələrlə dolu həyatına yaxından bələd olan Nərimanov onların azadlığı, təhsili uğrunda daim mübarizə aparmışdır.

N.Nərimanov pedaqoji irsində mərkəzi yerlərdən birini də müəllim, onun şəxsiyyəti, müəllim kadrlarının hazırlığı məsələsi tutur. N.Nərimanov xalq arasında savadın yayılmasında, xalqın ümumi tərəqqisində müəllimin rolunu yüksək qiymətləndirirdi. O, müəllim sözünü geniş mənada başa düşür, müəllimin geniş xalq kütlələri arasında işinə, ictimai fəaliyyətinə böyük əhəmiyyət verirdi. N.Nərimanov xalqın mədəni tərəqqisinə çalışan müəllimlərin işini yüksək qiymətləndirdiyi kimi, xalqın ictimai və mədəni yüksəlişi üçün çalışmayan müəllimləri tənqid edir və onları “çinovnik” adlandırırdı.

Onun müəllimdən tələb etdiyi keyfiyyətlərdən biri, pedaqogikanı, təlim və tərbiyənin prinsip və üsullarını, psixologiyayı bilməsi və ona istinad etməsidir. O, şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə istinad etməyi təlim və tərbiyə işində müvəffəqiyyətin rəhni hesab edir və göstərir ki, ...hər uşağın özünə görə bir qeyri-xasiyyəti, təbiəti olmağı binaən hamıya bir qayda və qanun ilə dərs vermək, hamıya bir dildə bəyan etmək olmaz. Hamını bir ölçü ilə ölçmək olmaz. Uşaqların bir parça zəhinli, bir parası zehinsiz, fəhmsiz, bir parasının qüvvəyi-hafizəsi qüvvətli, bir parasınınkı naqis, bir parası müdhiş hekayələr sevən, bir parası gülünc və fərəhli nağıllardan həzz alan olur. Uşaqlara məhəbbəti olan müəllim bunların hamısını mülahizə edən, hər kəsin öz biliyinə, qanacağına görə hərəkət edərsə, hər kəsin eyibinə görə çarə taparsa, əlbəttə, təlim və tərbiyə düz yol ilə gedib, tərəqqi dərəcəsinə çatır.

N.Nərimanov müəllim kadrları hazırlığı işinə xüsusi diqqət verməklə yanaşı, müəllimlərin qarşısında bir sıra mühüm vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələrdən birincisi əmək məsələsidir. Cəmiyyətin əmək üzərində qurulması ideyasını əsas götürən N.Nərimanov belə hesab edirdi ki, müəllimlərdən təlim alan gənclər, ilk növbədə, əməksevər olmalıdırlar.

N.Nərimanovun müəllimlər qarşısında qoyduğu üçüncü vəzifə daha genişdir. O göstərirdi ki, “Azərbaycan Şərq üçün bir məktəbdir. Yəni Şərq hazırkı halında qalarsa, biz ona hər cəhətdən müəllim olacağıq”.

N.Nərimanov Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixində özünəməxsus orijinal fikirlərə malik bir sima idi. O, zəhmətsevər xalqın içərisindən çıxmış, zəhmətkeşlər adından çıxış etmiş, zəhmətkeşlərdən bəhs etmiş və ömrünün sonunadək onların azadlığı, xalq maarifi və mədəniyyətinin tərəqqisi naminə çalışmışdır.

Nəticə

Azərbaycan xalqının böyük oğlu N.Nərimanov bütün həyatını zəhmətkeş xalqların zülməndən azad olması, onların səadəti və dostluğu uğrunda mübarizəyə sərf etmişdir.

N.Nərimanovun həyatında onun pedaqoji-maarifçilik fəaliyyəti ayrıca əhəmiyyət kəsb edir. XIX əsrin sonlarında Rusiyanın digər milli ucqarlarında olduğu kimi, Azərbaycanda da maarifpərvər müəllimlər yalnız dərs deməklə kifayətlənmirdilər. Onlar ədəbiyyat və incəsənətə, mətbuata xalqın ictimai yaralarını müalicə edən güdrətli bir vasitə kimi baxırdılar. Odur ki, həmin ziyalılar bədii əsərlər yazır, qəzet və jurnallar çap etdirir, yeni üsullu məktəb açır, qiraətxana və kitabxanalar təşkil edir, dərslilər hazırlayırdılar. Belə müəllimlərdən biri də Nərimanov idi.

Ədəbiyyat:

1. Ə.Ağayeva. Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bu günümüz. Bakı: Elm, 2000, 300 s.
2. H.M.Əhmədov. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: ABU, 2001, 320 s.
3. H.M.Əhmədov. Nəriman Nərimanov. Bakı: ABU, 2004, 282 s.
4. H.M.Əhmədov. Nəriman Nərimanovun həyatı, fəaliyyəti, pedaqoji və tibbi fikirləri. Bakı: ABU, 2004, 284 s.
5. H.M.Əhmədov. Nəriman Nərimanovun pedaqoji fikirləri. Bakı, 2000, 138 s.
6. T.Əhmədov. Nəriman Nərimanov. Bakı: Yazıçı, 1982, 316 s.
7. Z.Göyüşov. Azərbaycan maarifçilərinin etik görüşləri. Bakı, 1960, 212s.
8. H.N.Həsənov. N.Nərimanovun milli dövlətçilik baxışları və fəaliyyəti: Ped.elm.nam.dis. Bakı: APİ, 1989, 186 s.
9. F.Köçərli. N.Nərimanov. Bakı, 1965.
10. M.Mərdanov. Azərbaycan təhsil tarixi. I cild. Bakı: "Təhsil", 2011, 296 s.
11. N.Nərimanov. Məqalələr və nitqlər. I cild. Bakı, Azərnəşr, 1971.
12. F.Seyidov. Azərbaycan pedaqoji fikir tarixindən səhifələr. Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 323 s.
13. F.Seyidov. Qori seminariyası və onun məzunları. Bakı: Maarif, 1988, 296 s.

Problems in education in N. Narimanov's pedagog heritage

Summary

N. Narimanov was a great educator, playwright, publicist, scientist and teacher, one of the first doctors with higher education in Azerbaijan, a prominent public and political figure. Women's freedom and women's education were one of the most important issues in his teaching and creative work. Attaching great importance to the teaching of the mother tongue and the training of teachers, N. Narimanov has always been based on the idea of building a society on work.

Проблемы образования в педагогическом наследии Н.Нариманова

Резюме

Н.Нариманов был великим просветителем, писателем-драматургом, публицистом, ученым-педагогом, одним из первых врачей с высшим образованием в Азербайджане, видным общественным и политическим деятелем. Свобода женщин и образование женщин были одним из важнейших вопросов в его преподавательской и творческой работе. Придавая большое значение преподаванию родного языка и подготовке учителей Н.Нариманов всегда основывался на идее построения общества на труде.

Rəyçi: prof. E.M.Quliyeva

Göndərilib: 21.02.2020

Qəbul edilib: 28.02.2020